

ΚΕΝΤΡΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ & ΜΑΘΗΣΗΣ (ΚΕ.ΔΙ.ΜΑ.)

14^η σειρά Ταχύρρυθμων Μαθημάτων Ανάπτυξης Δεξιοτήτων για Φοιτητές-Χειμερινό Εξάμηνο 2012-13.

Διδάσκων: Δρ. Έμμανουήλ Πλοῦσος, Ἐπισκέπτης Λέκτωρ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΡΙΚΗ

Μετρικὰ σύμβολα:

—	μακρὸ στοιχεῖο
υ	βραχὺ στοιχεῖο
υ υ	δίλογο στοιχεῖο (biceps)
x	ἀδιάφορη συλλαβή (anceps)
— υ υ	δάκτυλος
— —	σπονδεῖος
— υ υ — υ υ —	ἡμιεπές
υ —	ἴαμβος
x — υ —	ἰαμβικὸ μέτρο
— υ	τροχαῖος
— υ — x	τροχαϊκὸ μέτρο
	τομή
	διαίρεση
⸱	ζεῦγμα

Τί εἶναι «λέξη» στή μετρική:

Τὸ νόημα τῆς ἔννοιας «λέξη» διαφοροποιεῖται στή μετρική ἀπὸ τὸ σύνηθες γραμματικὸ περιεχόμενό της. Ὡς «λέξη» στή μετρική δὲν ἐκλαμβάνεται κάθε γραμματικὴ λέξη ποὺ γράφεται χωριστὰ στήν ἐλληνική γλῶσσα καὶ δὲν ἔχει πλήρες νοηματικὸ περιεχόμενο· μετρικὴ λέξη εἶναι ὀλόκληρη ἢ ὁμάδα λέξεων ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ ἓνα σημαντικὸ μέρος τοῦ λόγου (π.χ. οὐσιαστικό, ῥῆμα, κ.τ.λ.) μαζί με τὶς προκλιτικὲς λέξεις (π.χ. ἄρθρα, προθέσεις, μονοσύλλαβοι σύνδεσμοι καὶ ἀντωνυμίες, κ.τ.λ.) καὶ τὶς ἐπιτακτικὲς λέξεις (π.χ. μονοσύλλαβα ἐγκλιτικά, μόρια, σύνδεσμοι, κ.τ.λ.) οἱ ὁποῖες πη-

γαίνουν μαζί με αυτό. Συνδυασμοὶ ἐγκλιτικῶν ἢ προκλιτικῶν λέξεων κ.τ.ῶ. ἐκλαμβάνονται μαζί με τὴ λέξη ποὺ προηγεῖται ἢ ἔπεται ἀντίστοιχα.

Ὅμαδες λέξεων με τὶς κύριες λέξεις σχηματίζουν οἱ ἀκόλουθες: ὅλα τὰ ἐγκλιτικά, ὅλα τὰ ἄρθρα, ὅλες οἱ προθέσεις (ὅταν ἀκολουθοῦν ἄμεσα οἱ λέξεις τὶς ὁποῖες συνοδεύουν) καὶ οἱ ἐξῆς σύνδεσμοι καὶ μόρια: *δέ, μέν, οὖν, δὴ, νύ, τοί, γάρ, ὡς, καί, ἄν, ἦν, εἰ, ἅμα, ὦ, οὐ, οὐκ, οὐχ* καὶ *μή*. Ἀντίθετα ἀνεξάρτητες λέξεις εἶναι οἱ ἀντωνυμίες (ἐκτὸς τῶν ἐγκλιτικῶν τύπων), καὶ οἱ παρακάτω σύνδεσμοι καὶ μόρια: *οὐδέ, μηδέ, ἀλλά, ὅτι, ὅτι, ὄφρα, ὅτε, ἦ, ὡς, ὥς, ἵνα, ἄτε, ἦ, ἄρα, πρίν, αὐτάρ, ἐπεὶ*. Γιὰ παράδειγμα, ὡς μί-
α μετρικὴ λέξη θεωροῦμε ὀμάδες λέξεων, ὅπως *ἄγεν δέ μιν, τοὺς μὲν γάρ, μή ποτε, εἰ δέ μοι*.

Δακτυλικὸς ἐξάμετρος στίχος

Σχήμα:

$$1 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 3 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 5 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 7 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 9 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 11 \text{---} \text{---}$$

Τομές:

Κύριες:

1. Κατὰ τρίτον τροχαῖον ἢ θήλεια τομή, μετὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο βραχὺ στοιχεῖο τοῦ τρίτου δακτύλου: $1 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 3 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 5 \text{---} \overline{\text{υ}} | \overline{\text{υ}} \quad 7 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 9 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 11 \text{---} \text{---}$
2. Πενθημιμερῆς ἢ ἄρρην τομή, μετὰ ἀπὸ τὸ τρίτο μακρὸ στοιχεῖο: $1 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 3 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 5 \text{---} \overline{\text{υ}} | \overline{\text{υυ}} \quad 7 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 9 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 11 \text{---} \text{---}$

Δευτερεύουσες:

3. Ἐφθημιμερῆς τομή, μετὰ ἀπὸ τὸ τέταρτο μακρὸ στοιχεῖο: $1 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 3 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 5 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 7 \text{---} \overline{\text{υ}} | \overline{\text{υυ}} \quad 9 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 11 \text{---} \text{---}$
4. Τριημιμερῆς τομή, μετὰ ἀπὸ τὸ δεύτερο μακρὸ στοιχεῖο: $1 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 3 \text{---} \overline{\text{υ}} | \overline{\text{υυ}} \quad 5 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 7 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 9 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 11 \text{---} \text{---}$

Βουκολικὴ διαίρεση ὑπάρχει στὸν στίχο ὅταν τελειώνει λέξη στὸ τέλος τοῦ τετάρτου ποδός:

$$1 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 3 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 5 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 7 \text{---} \overline{\text{υυ}} || \quad 9 \text{---} \overline{\text{υυ}} \quad 11 \text{---} \text{---}$$

Ζεύγματα:

- I. Ζεύγμα τοῦ *Hermann*: ἀποφεύγεται τέλος λέξεως μετὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο βραχὺ στοιχεῖο τοῦ τέταρτου δακτύλου ἢ με ἄλλα λόγια ἢ κατὰ «τέταρτον τροχαῖον» τομή. Μετὰ δηλαδὴ ἀπὸ τὸ πρῶτο βραχὺ στοιχεῖο τοῦ 4^{ου} διλόγου σπανιότατα τελειώνει λέξη:

$$1\text{---}\nu\nu\ 3\text{---}\nu\nu\ 5\text{---}\nu\nu\ 7\text{---}\nu\nu\ 9\text{---}\widehat{\nu\nu}\ 11\text{---}\text{---}$$

- II. Ζεύγμα τοῦ *Naeke* ἢ ζεύγμα τῆς βουκολικῆς διαιρέσεως: ἀποφεύγεται νὰ τελειώνει λέξη στὸ τέλος τοῦ τέταρτου ποδός, ἂν αὐτὸς ἔχει σπονδειακὴ μορφή. Με ἄλλα λόγια, ὅταν τὸ τέταρτο δίλογο στοιχεῖο εἶναι μονοσύλλαβο, ἀποφεύγεται ἡ βουκολικὴ διαίρεση:

$$1\text{---}\nu\nu\ 3\text{---}\nu\nu\ 5\text{---}\nu\nu\ 7\text{---}\text{---}\ 9\text{---}\widehat{\nu\nu}\ 11\text{---}\text{---}$$

Ἐλεγειακὸ δίστιχο

Σχήμα:

$$1\text{---}\overline{\nu\nu}\ 3\text{---}\overline{\nu\nu}\ 5\text{---}\overline{\nu\nu}\ 7\text{---}\overline{\nu\nu}\ 9\text{---}\overline{\nu\nu}\ 11\text{---}\overline{\nu\nu}\text{---}\text{---}.$$

$$\text{---}\overline{\nu\nu}\text{---}\overline{\nu\nu}\text{---}\parallel\text{---}\nu\nu\text{---}\nu\nu\text{---}.$$

Τὸ ἐλεγειακὸ δίστιχο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓναν δακτυλικὸ ἐξάμετρο στίχο καὶ ἓναν ἀκόμη στίχο ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο ἡμιεπῆ. Πρόκειται οὐσιαστικὰ γιὰ στροφικὸ σύστημα καὶ ὄχι γιὰ κατὰ στίχον μέτρο· συχνὰ τὸ τέλος τοῦ διστίχου συμπίπτει με συντακτικὴ ἢ νοηματικὴ παύση. Τὸ ἐλεγειακὸ δίστιχο εἶναι τὸ μέτρο τῆς ἀρχαϊκῆς ἐλεγείας (Ἀρχίλοχος, Θέογνις, Μίμνερμος, Σόλων) καὶ τοῦ ἐπιγράμματος.

Γιὰ τὸν ἐξάμετρο στίχο ἐφαρμόζονται κανονικὰ οἱ κανόνες τοῦ δακτυλικοῦ ἐξαμέτρου με τὴν θήλεια τομὴ νὰ τίθεται συχνότερα ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες. Ὁ δεῦτερος στίχος τοῦ ἐλεγειακοῦ διστίχου ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο ἡμιεπῆ, δηλαδὴ τὸ τμήμα ἑνὸς δακτυλικοῦ ἐξαμέτρου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕως καὶ τὴν ἄρρενα τομὴ. Σπονδεῖοι μποροῦν νὰ ὑπάρχουν μόνον στὸ πρῶτο ἡμιεπές. Μεταξὺ τῶν δύο ἡμιεπῶν τίθεται διαίρεση στὸν στίχο. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐξάλλου ἀποφεύγεται ἡ χασμωδία.

Ίαμβικὸς τρίμετρος

Σχῆμα:

x — υ — x — υ — x — υ —

Τομές:

1. Πενθημιμερῆς τομή, μετὰ ἀπὸ τὸ δεύτερο ἄλογο στοιχεῖο:

x — υ — x | — υ — x — υ —

2. Ἐφθημιμερῆς τομή, μετὰ ἀπὸ τὸ δεύτερο βραχὺ στοιχεῖο:

x — υ — x — υ | — x — υ —

Σημείωση: Αποφεύγεται νὰ τελειώνει λέξη στὸ μέσον τοῦ στίχου· με ἄλλα λόγια, ἀποφεύγεται ἡ μέση τομή, μετὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο μακρὸ στοιχεῖο τοῦ δεύτερου ἱαμβικοῦ μέτρου.

Ζεύγματα:

- I. Ζεύγμα τοῦ Porson (*Lex Porsoniana*): ἂν τὸ τρίτο ἄλογο στοιχεῖο εἶναι μακρὸ, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ μακρὰ αὐτὴ συλλαβὴ νὰ εἶναι ἡ τελευταία μιᾶς πολυσύλλαβης λέξεως:

x — υ — x — υ — — — υ —

- II. Νόμος τῶν Wilamowitz – Knox: ἀποφεύγεται μέσα στὸν ἴδιο στίχο νὰ τελειώνει λέξη συγχρόνως μετὰ ἀπὸ τὸ τέταρτο καὶ πέμπτο μακρὸ στοιχεῖο, ἢ μετὰ ἀπὸ τὸ δεύτερο βραχὺ στοιχεῖο καὶ τὸ τρίτο ἄλογο.

Ἀναλύσεις:

Κάθε μακρὰ συλλαβὴ τοῦ ἱαμβικοῦ τριμέτρου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τελευταία, καθὼς καὶ κάθε ἄλογο συλλαβὴ, μπορεῖ νὰ ἀναλυθεῖ σὲ δύο βραχεῖες.

Μερισμός:

Τὸ πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο βραχὺ στοιχεῖο τοῦ ἱαμβικοῦ τριμέτρου εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ δύο βραχεῖες συλλαβές.

Στὴν τραγωδία οἱ περισσότερες ἀναλύσεις γίνονται στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου ἢ ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν τομή. Στὴν κωμωδία οἱ ἀναλύσεις καὶ οἱ μερισμοὶ ἀπαντοῦν σὲ συντριπτικῶς μεγαλύτερη συχνότητα ἀπὸ ὅ,τι στὴν τραγωδία.

ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Όμηρου *Ιλιάς* X 14-20:

Τὸν δὲ μέγ' ὀχθήσας προσέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς·
ἔβλαψάς μ' ἐκάεργε θεῶν ὀλοώτατε πάντων
ἐνθάδε νῦν τρέψας ἀπὸ τείχεος· ἦ κ' ἔτι πολλοὶ
γαῖαν ὀδᾶξ εἴλον πρὶν Ἴλιον εἰσαφικέσθαι.
νῦν δ' ἐμὲ μὲν μέγα κῦδος ἀφείλεο, τοὺς δὲ σώσας
ρήϊδίως, ἐπεὶ οὐ τι τίσιν γ' ἔδεισας ὀπίσσω.
ἦ σ' ἂν τισαίμην, εἴ μοι δύναμὶς γε παρείη.

Όμηρου *Όδύσσεια* α 1-6:

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,
πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν,
ἀρνύμενος ἦν τε ψυχὴν καὶ νόστον ἐταίρων.
ἀλλ' οὐδ' ὣς ἐτάρους ἐρρύσατο, ἰέμενός περ·

Θέογνις, *Έλεγείαι* 52-59:

Κύρνε, πόλις μὲν ἔθ' ἦδε πόλις, λαοὶ δὲ δὴ ἄλλοι,
οἳ πρόσθ' οὔτε δίκας ἦδεσαν οὔτε νόμους,
ἀλλ' ἀμφὶ πλευραῖσι δορὰς αἰγῶν κατέτριβον,
ἔξω δ' ὥστ' ἔλαφοι τῆσδ' ἐνέμοντο πόλεος.

καὶ νῦν εἰς' ἀγαθοί, Πολυπαῖδη· οἱ δὲ πρὶν ἐσθλοί

νῦν δειλοί. τίς κεν ταῦτ' ἀνέχοιτ' ἐσορῶν;

Σοφοκλέους Οἰδίπους Τύραννος 1-8:

ὦ τέκνα, Κάδμου τοῦ πάλαι νέα τροφή,

τίνας ποθ' ἔδρας τάσδε μοι θοάζετε

ἰκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμμένοι;

πόλις δ' ὁμοῦ μὲν θυμιαμάτων γέμει,

ὁμοῦ δὲ παιάνων τε καὶ στεναγμάτων·

ἀγὰ δικαιῶν μὴ παρ' ἀγγέλων, τέκνα,

ἄλλων ἀκούειν αὐτὸς ὧδ' ἐλήλυθα,

ὁ πᾶσι κλεινὸς Οἰδίπους καλούμενος.

Εὐριπίδου Μήδεια: 214-221

Κορίνθιαι γυναῖκες, ἐξῆλθον δόμων

μή μοί τι μέμψησθ'· οἶδα γὰρ πολλοὺς βροτῶν

σεμνοὺς γεγῶτας, τοὺς μὲν ὀμμάτων ἄπο,

τοὺς δ' ἐν θυραίοις· οἱ δ' ἀφ' ἡσύχου ποδὸς

δύσκειαν ἐκτήσαντο καὶ ραιθυμίαν.

δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν,

ὅστις πρὶν ἀνδρὸς σπλάγχνον ἐκμαθεῖν σαφῶς

στυγεῖ δεδορκῶς, οὐδὲν ἠδικημένος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Allen, W. S., *Accent and Rhythm. Prosodic Features of Latin and Greek: A Study in Theory and Reconstruction*, Cambridge 1973.
- , *Vox Graeca: Ἡ προφορὰ τῆς ἐλληνικῆς τὴν κλασικὴ ἐποχὴ* (μετάφραση Κάρα-
λη Μ. – Παράσογλου Γ. Μ.), (Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν) Θεσσαλονίκη
2000.
- Chantraine, P., *Grammaire Homérique*, τ. 1 (Klincksieck, C.), Paris ³1958 (=1942).
- , *Ἱστορικὴ μορφολογία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας* (μετάφρ. Ν. Κ. Ἀγκαβανάκη),
(ἐκδ. Καρδαμίτσα) Ἀθήνα ²1998 (=1990).
- Dain, A., *Traité de métrique grecque* (Klincksieck), Paris 1965.
- Dale, A. M., “Greek Metric 1936-1957”, *Lustrum*, τ. 2 (1957), σσ. 5-51.
- Fantuzzi, M. – Pretagostini, R., *Struttura e Storia dell’ Esametro Greco* (GEI), Roma
1995 (Volume I) καὶ 1996 (Volume II).
- Gentili, Br., *Metrica greca arcaica*, Messina-Firenze 1950.
- , *La metrica dei Greci*, Messina-Firenze 1952.
- , *Poesia e pubblico nella Grecia antica, da Omero al V secolo*, Rome-Bari
³1995(=1984).
- Gleditsch, Hugo, *Στοιχειώδης μετρικὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ποιήσεως* (μετάφρ.
Σαλτέλη, Θ.), (ἐκδ. Παπαδῆμα) Ἀθήναι 1978.
- Hardie, W. R., *Res Metrica; An Introduction to the Study of Greek and Roman Versifi-
cation* (Garland Publishing), New York & London ²1979 (=Oxford 1920).
- Καζάζη, Ἰ. Ν., *Ἀρχαία Ἑλληνικὴ μετρικὴ. Συναγωγὴ μελετῶν* (ἐκδ. Βάνιας), Θεσσαλονί-
κη 1998.
- Κακριδῆ, Ἰ. Θ., *Ἀρχαία Ἑλληνικὴ μετρικὴ*, Ἀθῆναι 1931.
- Kirk, G. S., “Studies in Some Technical Aspects of Homeric Style: (i) The Structure of
the Homeric Hexameter; (ii) Verse-Structure and Sentence-Structure in Homer”,
YCIS, τ. 20 (1966), σσ. 75-152.
- Korzeniewski, D., *Griechische Metrik*, Darmstadt 1968.
- Koster, W. J. W., *Traité de métrique grecque suivi d’ un précis de métrique latine*, Lei-
den ⁴1966 (=1936).
- Ludwich, A., *De hexametris poetarum Graecorum spondiacis* (Diss.), Halle 1866.
- Λυπουρλή, Δ., *Ἀρχαία Ἑλληνικὴ μετρικὴ* (μὴ πρώτη προσέγγιση), (Παρατηρη-τῆς)
Θεσσαλονίκη 1983.

- Maas, P., *Greek Metre* (μετάφρ. Lloyd – Jones, H.), Oxford ²1966 (=1962).
- McLennan, G. R., “Hiatus in the Homeric Hexameter”, *QUCC*, τ. 17 (1974), σσ. 130-135.
- Μέγα, Α. Χ., *Λατινική Μετρική*, Θεσσαλονίκη ³1993 (=1973).
- Napolitano, M., “L’ esametro greco: storia e forme”, *RFIC*, τ. 127, 1 (1999), σσ. 107-125.
- Nougaret, L., “Les fins d’hexamètre et l’accent”, *REL*, τ. 24 (1946), σσ. 261-271.
- O’ Neil, Eug., “The Localization of metrical word-types in the Greek Hexameter (Homer, Hesiod and the Alexandrians)”, *YCIS*, τ. 8 (1942), σσ. 105-178.
- Parker, L. P. E., “Greek Metric 1957-1970”, *Lustrum*, τ. 15 (1970), σσ. 37-98.
- Πλούσου, Έμμ., *Ὁ δακτυλικὸς ἐξάμετρος στίχος στοὺς ποιητὲς τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος Μουσαῖο, Κόλλουθο καὶ Τριφιόδωρο* (διδ. διατριβή), Ἰωάννινα 2006.
- , «Ἡ χασμωδία ὡς ἀντικείμενο τῆς μετρικῆς καὶ τῆς φωνολογίας. Τὸ παράδειγμα τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος, *Δωδώνη: Φιλολογία*, τ. 36-37 (2007-2008), σσ. 231-247.
- Porter, N. H., “The Early Greek Hexameter”, *YCIS*, τ. 12 (1951), σσ. 3-63.
- Raven, D. S., *Greek Metre: An Introduction*, London 1962.
- Σεμιτέλου, Δ. Χ., *Ἑλληνικὴ Μετρικὴ*, Ἀθῆναι 1894.
- Sicking, C. M. J., *Griechische Verslehre*, München 1993.
- Σκιᾶ, Ἄν., *Στοιχειώδης μετρικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως* (“Φιλολογικόν”), Ἀθῆναι 1931.
- Snell, Br., *Μετρικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ποιήσεως* (μετάφρ. Νικήτα, Ἄν.), Ἀθῆναι ³1969 (=1962).
- Sturtevant, E. H., “Word-ends and Pauses in the Hexameter”, *AJPh*, τ. 42 (1921), σσ. 289-308.
- , *The Pronunciation of Greek and Latin: The Sounds and Accents*, Groningen ²1968 (=Philadelphia 1940).
- Τσοπανάκη, Ἀγ., *Εἰσαγωγή στὸν Ὅμηρο* (Κυριακίδη), Θεσσαλονίκη ⁴1988, σσ. 194-215.
- West, M. L., *Greek Metre*, Oxford 1982.
- , *Εἰσαγωγή στὴν Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Μετρικὴ* (μετάφρ. Ξάνθου, Μ. - Τυφλόπουλου, Γ. κι ἐπιμέλεια Παράσογλου, Γ. Μ.), Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Ἴδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 1994 (=Oxford ¹1987).